

Novootkriveni stećci u okolini Gračanice

RUSMIR DJEDOVIĆ, IZET SPAHIĆ
.....

POZNATO JE da je u srednjem vijeku okolina Gračanice (župa Sokol) bila naseljena Bogumilima, o čemu, između ostalog, svjedoče i njihovi nadgrobni spomenici-stećci.¹ Znamo da je stećaka u prošlosti bilo znatno više, ali ih je do danas sačuvano vrlo malo.

Krajem 19. stoljeća u okolini Gračanice bilo je poznato nekoliko desetina lokacija sa stećcima. Poznati istraživač prošlosti Bosne i Hercegovine Ćiro Truhelka, prije više od stotinu i deset godina, navodi da u kotaru Gračanica ima 35, kako kaže, "sredovječnih

mramorova".²

O pojedinim stećcima okoline Gračanice do sada su dali neke podatke istraživači: Milenko S. Filipović, Salih Kulenović, Branko Vajić, Omer Hamzić i Rusmir Djedović. Najdetaljniji njihov pregled dao je prije nekoliko godina Edin Šaković.³

Kartografski prikaz rasporeda srednjovjekovnih nekropola i stećaka u okolini Gračanice do sada je objavilo nekoliko autora.⁴

Ovom prilikom, pored nekoliko podataka o poznatim stećcima, donosimo opis novootkrivene nekropole stećaka u Škahovici, i ukazujemo na lokaciju dva do sada, u literaturi, nepoznata stećka u Lukavici.

1 Stećak je isklesani kameni blok, nadgrobni spomenik, Bogumila, stanovnika Bosne u srednjem vijeku, od jedanaestog do šesnaestog stoljeća, kršćanske sekte koja se zvala Crkva bosanska. Molili su se Bogu na otvorenim prostorima zvanim trzna. Biblija im je bila sveta knjiga, ali nisu koristili krst, freske, slike svetaca, niti kipove, smatrajući ih simbolima idolopoklonstva. Zbog plemenitih i visoko moralnih osobina zvali su ih Dobri Bošnjani. Dolaskom Turaka u Bosnu, listom su prigrlili islam Stećak mnogo govori o tom narodu, njegovoj upornosti, žilavosti, disciplini, osjećaju za umjetnost, njihovoj pismenosti. Stvorili su autohtono bosansko pismo, zvanu bosančicu. Stećci su autohtoni bosanski spomenici, pa ih nalazimo na čitavom prostoru srednjovjekovne bosanske države.

2 Ćiro Truhelka, Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne, *Glasnik Zemaljskog Muzeja (GZM)*, VII, Sarajevo, 1895., 337.

3 Edin Šaković, Stećci u okolini Gračanice, *Gračanički glasnik* 12, Gračanica 2001., 10-16.

4 Rusmir Djedović, Karta arheoloških lokaliteta na području Gračanice (u Esad Tihić, Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica, 1988., 12.); Rusmir Djedović, *Gračanica i okolina u srednjem vijeku (× st. - 1520.)*, *Školska zidna karta R=1:100000*, Monos, Gračanica, 1992/1993.; Edin Šaković, *Raspored nekropola na području Gračanice, navedeni rad*, 10.; Salih Jalimam, *Gračanica i okolina u srednjem vijeku (u Analiza dokumenta o prvom spomenu srednjovjekovnog grada Sokola kod Gračanice, Gračanički glasnik* 13, Gračanica 2002., 40.).

Ostaci nekropole stećaka pronađene u Škahovici (lokalitet Prestenić)

NEKROPOLA U ŠKAHOVICI

U Škahovici je već ranije registrovana jedna nekropola stećaka iznad Presteničkog mezarja na brdu Borik, pored puta za tvrđavu Soko¹.

Pored te, na području Prestenića, nešto južnije, u šumi Veresika, vlasništvo Bajre Nurkića i Jasmina Okića, pronađena je druga nekropola stećaka, koja do sada nije pomenuta u literaturi.²

Kao i prethodna i ova nekropola ima isti položaj - sjever-jug - u dužini od dva naest metara. Široka je koliko i stećci, oko dva metra. Na toj lokaciji bilo je pet stećaka. Dva su dosta dobro očuvana, dva su u tragovima, dok je jedan uklonjen, postoji samo jedno grobno mjesto. Pojedinačno, stećci su orijentisani u pravcu istok-zapad. Lokacija se nalazi na osunčanom brežuljku, povoljnom za obilazak stećaka i vjerske obrede. Teren je obrastao šumom, ali je vidljivo da je tu ranije bila krčevina.

1 Edin Šaković, *nav. rad*, 14 - 15

2 Na ovu nekropolu je 2003. godine, naišao Izet Spahić, slučajno prolazeći tim terenom.

Čitav lokalitet Prestenića je sedlastog oblika sa blagim nagibima povoljnim za obradu zemlje. U blizini su snažni izvori vode, tako da sve ukazuje na postojanje naselja na tom lokalitetu u prošlosti. Pored nekropole stećaka, to potvrđuje i podatak da se 1548. godine nalazila "mezra Skrvica u blizini tvrđave Sokol"³, sa pristojbom od 100 akči. Na osnovu toga, s dobrom pouzdanošću, može se reći da se to, ustvari, radi o naselju Škahovica, koje ima srednjovjekovnu starost.

Najbolje je očuvan južni stećak, oblika slemenjaka, bez postolja⁴, dimenzija 200×130×70 cm. Stećak sa sjeverne strane djelimično je oštećen fizičkim udarima čekića i špica. Dimenzije su mu: 190×110×70 cm.

Ostala dva stećka su u tragovima i svi su zarasli u mahovinu, dok je peti stećak, kao što je rečeno, uklonjen. Na stećcima nisu uočeni nikakvi pisani tragovi. Nisu vrše-

3 Adem Handžić, Opširni popis nahije Sokol u Zvorničkom sandžaku iz 1548. godine, *Gračanički glasnik* 20, Gračanica, 2005., 70

4 Klasifikacija prema: Šefik Bešliagić, *Leksikon stećaka*, Sarajevo, 2004., 257., sl. 147.

Ostaci nekropole stećaka pronađene u Škahovici (lokalitet Prestenić)

na skidanja debelog sloja mahovine. U svakom slučaju, trebalo bi ih pažljivo istražiti i stručno opisati.

STEĆAK U PISKAVICI

U Piskavici, na imanju zvanom Vrtla u vlasništvu Spahić Osmana Hadžina (1875. - 1961.) nalazio se stećak, postavljen uspravno. Imao je dimenzije 190×80×60 centimetara i izgrađen je od pješčara¹. U stvari to zemljište je prvobitno bilo u vlasništvu Mustafe Hamidovića (1870. - 1942.), koji je ranije živio u Piskavici.

Otkuda stećak na tom mjestu? Prema kazivanju Sulje Omina, dovučen je sa Brezja² i ugrađen u temelj kuće, čiji je vlasnik mnogo kasnije primijetio da mu ugiba *mahra* (stoka)³ i perad. To je povezao sa stećkom, za kojeg je znao da je bio nadgrobni spome-

nik, pa je tu staru kuću zamijenio za novu kuću Osmana Hadžina, na padini brda Prolom u mahali Dedići. Novi vlasnik je odmah srušio kuću "sa stećkom", izvadio ("oslobodio") stećak i nije više dozvoljavao da ga bilo ko dira i pomjera sa livade na kojoj se mogao vidjeti još šezdesetih godina. Njegov sin Husein će kasnije, sa svojim sinovima Suljom i Muhibijom, od tog stećka napraviti korito ("tekne")⁴ za napajanje stoke na izvoru Meškovača u Jagodnjacima, kao svoj hair.⁵ Na obradi i prepravci stećka u korito pomagao im je i komšija Mustafa Spahić. Sa tri strane korito je imalo stjenku debelu dvanaest centimetara, dok je četvrta, uža strana bila debljine osamnaest centimetara.

Korito napravljeno od tog stećka, odvučeno je na izvorište Meškovača, volovskom zapregom, na saonama, preko Delića, Okrajkom i Starom testom⁶ - u zimu 1967. godine. Na tom izvoru "služilo je" tridese-

1 Pješčar (geol.) = sedimentna stijena, nastala taloženjem sitnog pijeska koji se kasnije pod velikim pritiskom i određenim vezivom toliko stvrdne da oponaša kameni blok.

2 Edin Šaković, *nav. rad.*, 14.

3 Mahra (lok.) = marva, mal, sitna i krupna stoka.

4 Tekne = korito, kameno ili drveno.

5 Hair (turc.) = hajr, sreća, dobro, dobro djelo.

6 Stara testa = Turska cesta izgrađena iza 1864. godine. Opasala područje sela sa južne i istočne strane.

tak godina, da bi, usljed dotrajalosti, bilo zamijenjeno "modernijim", betonskim. Napušteno korito od spomenutog stećka danas se nalazi u Jagodnjacima, zaraslo u šaš, čekajući kad će ga neko vratiti odakle je prvobitno uzeto.

DVA STEĆKA U LUKAVICI

Još od ranije zna se za jedan masivni stećak-stelu, između Lukavice i Klokotnice, u predjelu Duje.¹ Na postojanje još dva, do sada nepoznata stećka u Lukavici, uputila su detaljnija terenska istraživanja Rusmira Djedovića i Edina Šakovića. Prvi se nalazi stotinjak metara južno od spomenutog stećka na Dujama, sa desne strane asfaltnog puta Klokotnica - Lukavica. To je takođe jedan masivni stećak-stela, koji je nekada stajao uspravno, a danas je oboren i prelomljen. Drugi se nalazio na lokalitetu Greblje, sa istočne strane mahale Delići. Zna se da je uništen prije tridesetak godina.

ZAKLJUČAK

Prilikom obilaska nekropola stećaka u Babićima i Škahovici, u februaru 2006. godine, utvrđeno je da su ti spomenici izrađeni od mehkog nedozrelog litotamniskog krečnjaka, srednje miocenske geološke starosti (20-10) miliona godina.² Pažljivim pregledom pomenutih nekropola, u Babićima je na jednom stećku uočen žlijeb, koji se proteže prednjom čeonom stranom, sljemenom, zadnjom čeonom stranom, pa čak i dijelom postolja. Na jednom stećku je s prednje strane, na vrhu sljemena iskopana četvrtasta rupa - šest sa šest cm i dubine oko pet cm - iz koje je prokopan prelivni kanalić. Moguće je da je ta rupa iskopana nešto kasnije i da je služila za ostavljanje novčića. Na tom dijelu vide se četiri uklesa-

na slova, od kojih se nešto bolje raspoznaju oblici slova "b", "gama" i "k". S obzirom da litotamniski krečnjak brzo propada pod atmosferilijama, od pojedinih napisa ostali su samo tragovi.³ Babićki stećci imaju pojedinačnu orijentaciju sjever - jug, za razliku od škahovičkih. Onaj koji ih je postavljao vjerovatno je slijedio konfiguraciju brežuljka i babičke udoline.

Prolazeći krasnom klisuricom Škahovičke rijeke, mogu se uočiti slojevi litotamniskog krečnjaka debljine do dva metra. To navodi na zaključak da Dobri Bošnjani nisu morali ići daleko da pronađu kamen za svoje nekropole.

Može se na osnovu položaja nekropola i stećaka u Škahovici (I-Borik i II-Veresika), Babićima (staro muslimansko greblje), Piskavici (Brezje) i Lukavici (Duje), zaključiti da se oni nalaze na brežuljcima i zaravnima, koji su osunčani, pogodni za naselja i preko kojih vode stari putevi. Takođe, na osnovu položaja nekropola u Škahovici, zaključujemo da su stećci u njima ležali u pravcu sjever-jug, a orijentirani istok-zapad.

Ovdje treba spomenuti i jednu gotovo zaboravljenu nekropolu stećaka, istočno od Miričine, a koju spominje Ambrozije Benković, pri svojim istraživanjima prije nekoliko decenija. Autor u grupi starih groblja na području Spreče navodi i stećke između Miričine i Berkovice.⁴

Za očekivati je da će ovo što je ostalo od stećaka privući pažnju znatiželjnika i turista, a najvažnije je da će se stećci smatrati ponosom mjesta i ljubomorno čuvati i uređivati kao srednjovjekovni spomenici koji govore da je to mjesto i tada bilo naseljeno Dobrim Bošnjanima.

U međuvremenu je potrebno učiniti mnogo više na njihovoj dostupnosti i zaštiti, ne samo od atmosferalija, već i od vandalskog rušenja, skrnavljenja i uništavanja od strane pohlepnih i neodgovornih pojedinaca.

1 Milenko S. Filipović, *Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne*, ANUBiH, Djela, Knjiga xVI, Sarajevo, 1969., 86; Edin Šaković, *nav. rad.* 12.

2 Dr. Soklić Ivan, *Geologija za rudare*, Sarajevo, 1970., 312.

3 Ovo osmatranje u Babićima je vršeno u prisustvu profesora Izeta Spahića, Rusmira Djedovića i Sulje Bajraktarevića iz Babića.

4 Ambrozije Benković, *Tuzlansko područje negda i sada*, Županja-Đakovo, 1971., 109.